

DOI [https://doi.org/10.32405/2522-9931/2522-9958-2020-12\(41\)-28-46](https://doi.org/10.32405/2522-9931/2522-9958-2020-12(41)-28-46)
УДК 159.923:159.964.21](045)

Бортун Богдан Олександрович,
викладач кафедри психології і педагогіки
Національного технічного університету України
«КПІ імені Ігоря Сікорського».
Київ, Україна.
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0882-6432>
bortun.bohdan@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНА ОПЕРАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ «КОНСТРУКТИВНА КОНФЛІКТНІСТЬ» ОСОБИСТОСТІ

Анотація. Статтю присвячено висвітленню методологічних основ процедури теоретичної операціоналізації поняття «конструктивна конфліктність» особистості. Операціоналізація поняття «конструктивна конфліктність» спрямована на пошук сутності і наведення емпіричних доказів існування цього словосполучення й послідовне наповнення його теоретичним змістом. Рух за лінією теоретичної операціоналізації феномена розпочато з методології, а не з конкретної теорії, яка спроможна не лише реалізувати власний пояснювальний потенціал, але й обмежити мислення дослідника вихідною аксіоматикою. Методологічним підґрунтям для визначення поняття «конструктивна конфліктність» виступає феномен конфліктності. Виявлено, що конфліктність є неодмінною властивістю особистості, яка виявляється у своєрідному емоційному тяжінні до періодичної драматизації стосунків і посиленні міжособистісного напруження. Конфліктність, як будь-яке конфліктне явище, доцільно розглядати крізь призму дихотомічного, полярного характеру. По відношенню до конфліктності можна виокремити два полюси, з одного боку це деструктивна, а з іншого конструктивна конфліктність. Численні дослідження, пов'язані з проблемами конфлікту, «підживлюють» здебільшого внутрішні передумови та прояви деструктивної конфліктності. З'ясовано, що дотепер не існує єдиного дослідницького підходу до тлумачення поняття «конструктивна конфліктність», яке не має чітких меж та означень. Суттєвим моментом операціоналізації поняття «конструктивна конфліктність» є акцент на позитивному, прагматичному аспекті конфліктності, що сприяє соціальній сміливості, здатності впевнено та аргументовано вирішувати протиріччя. Змістовий аналіз дефініцій, які мають семантичну схожість уможливив значно розширити горизонти для розуміння, а отже чіткої операціоналізації поняття «конструктивна конфліктність». Здійснений аналіз дозволив з'ясувати вузлові аспекти

дослідження проблеми конструктивної конфліктності. Теоретична операціоналізація поняття «конструктивна конфліктність» уможливила розуміння її як інтегративної здатності особистості до розгорнутої категоризації предмета конфлікту і рефлексії його наслідків, генерування нових сенсів в конфліктній ситуації, трансформації будь-якого протиріччя в позитивне русло, контекстуального визначення ефективної стратегії поведінки.

Ключові слова: конфліктність; теоретична операціоналізація; емпіричні індикатори; конструктивна конфліктність; інтегративна здатність.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Динаміка розвитку науки, як і динаміка явищ, які досліджуються нею, знаходить своє відображення в поняттях, які вказують на суттєві ознаки предметів та явищ об'єктивного світу. Сутнісними характеристиками поняття є зміст (сукупність головних ознак предмета, відображеного у понятті) і обсяг (множина предметів, що містить ці ознаки). Фіксуючи суттєві ознаки, характеристики дійсності, а також наукові проблеми, поняття утворюють певну систему на рівні окремих наук, їх груп, філософських категорій [1]. Відтак, проблемне поле наукового дослідження повинне включати аналіз різних точок зору і підходів до визначення «конструктивної конфліктності» як ключового поняття роботи. Саме в еkleктичній орієнтації, об'єднанні ідей різних авторів і наукових напрямів, вбачається найкраща можливість для з'ясування змісту й виокремлення емпіричних індикаторів, критеріїв і умов розвитку конструктивної конфліктності.

Огляд наукових джерел свідчить про те, що дотепер не існує єдиного дослідницького підходу до тлумачення поняття «конструктивна конфліктність», яке не має чітких меж та означень. Конструктивна конфліктність розглядається в межах ситуаційного [2], системного [3] та метакогнітивного [4] підходів.

У процесі визначення психологічного змісту будь-якого психічного феномена необхідно враховувати стратегічний аспект – основу, схему, план, враховуючи які можна здійснити вказану процедуру. В. Клочко й О. Краснорядцева [5] виокремлюють щонайменше три стратегічні лінії, які реалізують дослідники під час зустрічі з новим для науки поняттям. На їх погляд всі три стратегії мають свої переваги й обмеження. Зокрема, елементаристська стратегія, яка передбачає з'ясування параметрів дослідження явища шляхом виокремлення його складових елементів, які є набором психічних або особистісних функцій, ознак, не позбавлена ризику довольного включення в систему віртуальних і неважливих показників.

Концептуалістська стратегія в основі якої лежить певна теорія, якої дотримується і розвиває дослідник може здійснювати обмежувальний вплив. Комплексна стратегія передбачає комбінований розгляд досліджуваного явища з різних точок зору. Найскладнішим тут постає питання про підґрунтя виокремлення багатовимірного простору, в якому варто виділити лінії, грані, аспекти, здатні виступати в якості операційних індикаторів феномена.

Відтак, рух за лінією операціоналізації феномена доцільно розпочати з методології, а не з конкретної теорії, яка спроможна не лише реалізувати власний пояснювальний потенціал, але й обмежити мислення дослідника вихідною аксіоматикою [5]. Методологічним підґрунтям для визначення поняття «конструктивна конфліктність» обрано феномен конфліктності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Етимологія дефініції конфліктність бере свій початок від слова конфлікт (лат. *conflictus*) – протиріччя, боротьба. Аналіз визначень конфліктності, який подано в різних психологічних енциклопедіях та наукових працях, засвідчує їхнє змістове різноманіття.

З'ясовано, що зміст поняття «конфліктність» розкривається за допомогою наступних трактувань: інтегративна властивість особистості, що виявляється у потребі пошуку конфліктивних ситуацій [6]; схильність особистості до сприйняття ситуації як конфліктної та до реалізації конфліктної поведінки у міжособистісній взаємодії [7]; міра готовності особистості до розвитку і вирішення проблемних ситуацій соціальної взаємодії за допомогою конфліктів [8]; перманентна риса особистості, що акумульована її природними задатками і соціальним досвідом [9]; неусвідомлена або частково усвідомлена установка особистості та конфлікт [10]; своєрідне емоційне тяжіння до періодичної драматизації стосунків і посилення міжособистісного напруження [2]; стійка тенденція особистості до конфліктного реагування, яка є наслідком закріплення відповідних моделей в поведінковому репертуарі [11].

Аналіз інших праць, дозволяє додати до цього ще одне визначення: конфліктність – складний феномен, який може проявлятися на різних рівнях взаємодії, складається із гностичного, афективного, поведінкового компонентів; домінування одного з яких визначає варіативність її прояву [12].

Цікавим, на наш погляд, є розуміння конфліктності, що подане в роботі Н. Дзараєвої [13]. Авторка розглядає її як інтегральну якість особистості, яка віддзеркалює моральне ставлення людини до інших у ситуації конфлікту, у складі якого наявні різноманітні реальні або ілюзорні, об'єктивні і суб'єктивні, різної мірою усвідомлені протиріччя. Під час аналізу відомих підходів до питання конфліктності особистості,

дослідниця зазначає, що безконфліктних людей не існує. Підсилює цей висновок думка О. Лукашонок [14], яка вважає, що конфліктів «не буває», коли у людини відсутнє своє «Я» або воно придушене іншим суб'єктом; коли зовнішній конфлікт переходить у внутрішній; коли суб'єкт не бажає вирішувати проблему; коли у суб'єкта сформоване уміння бачити конфлікт на початковій стадії його розвитку і він усуває його в цей момент.

Водночас, конфліктність репрезентує континуум, який обмежено полюсами мінімального і максимального вираження. Конфліктостійкість як мінімальний прояв конфліктності передбачає осмислене ставлення до природи конфлікту, прагнення до морально цінного результату залагодження конфлікту, соціоцентричну мотивацію [15]. За стійкої високої конфліктності людина стає постійним ініціатором напружених стосунків з оточенням. Значна конфліктогенність має глибоко внутрішню детермінацію й негативно впливає на всі аспекти життєдіяльності людини.

На думку Г. Ложкіна та Н. Пов'якель [16] неадекватність сформованих у людини уявлень про себе та інших, завищена самооцінка, яка не відповідає реальним можливостям людини, тенденція до її підтвердження за рахунок низької оцінки інших, створюють основу «конфліктності» особистості.

У дисертаційному дослідженні Н. Дзараєвої [13], що присвячено вивченню дисциплінованості як інтегральної якості особистості, що визначає моральне ставлення людини до інших і має прояв у виконанні та дотриманні загально визнаних норм поведінки, розглянуто питання про її вплив на розвиток конфліктності. У процесі дослідження, нею виділені та охарактеризовані такі рівні конфліктності: деструктивний, комфортний, конструктивний.

Критеріями для виокремлення рівнів конфліктності обрано сформованість структури ставлення, яка як інтегральне утворення має 3 компоненти: раціональний (обсяг теоретичних знань про психологічну природу конфлікту, його структури і динаміки, видів, можливих причин і ефективних способів вирішення); емоційний (емоційний стан особистості в ситуації взаємодії у конфлікті); поведінковий (наявність системи практичних вмінь і навиків з попередження та конструктивного вирішення конфліктів). Дослідниця, емпірично виявила, що для деструктивного рівня конфліктності характерні відсутність уявлень про ефективні способи подолання проблем, актуалізація негативних почуттів, небажання враховувати інтереси іншої сторони, домовлятися, домінування психічного тиску на людину, відсутність прагнення до вирішення наявних протиріч.

Конформний рівень конфліктності передбачає наявність системи знань про конфлікти, проте ці знання не дозволяють аналізувати та прогнозувати конфлікт. Людині, якій притаманна конформна конфліктність,

характерні нестабільність емоційних станів, що обумовлені реакцією більшості, відсутність впевненості у можливості врегулювати конфлікт, пошук формального виходу із конфлікту, зниження власних прагнень і прийняття позиції опонента, відсутність активних дій залагодження конфлікту.

Конструктивний рівень конфліктності характеризується якісним інформаційним забезпеченням аналізу та управління конфліктами, умінням регулювати свої емоції у конфліктних ситуаціях, а також впевненістю у можливості знаходити спільну мову, прагненням до пошуку взаєморозуміння, здатністю оптимально організувати власну поведінку в конфлікті. На цьому рівні особистість набуває конфліктної компетентності [3].

Конфліктність як якісна характеристика особистості сформована за допомогою комплексної дії факторів. Як найважливіші М. Леонов [17] виокремлює психологічні, соціально-психологічні, а також соціальні фактори. Емпіричним шляхом він виявив, що найпотужніший вплив на розвиток конфліктності мають психологічні і, насамперед, особистісні передумови.

Теоретичний аналіз та узагальнення наукових джерел дозволили дійти висновку, що конфліктність є неодмінною властивістю особистості, яка виявляється у своєрідному емоційному тяжінні до періодичної драматизації стосунків і посиленні міжособистісного напруження. Виокремлюють три рівні розвитку конфліктності: деструктивна, конформна та конструктивна.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета дослідження – здійснити теоретичну операціоналізацію поняття «конструктивна конфліктність» особистості.

Відповідно до зазначеної мети, у статті поставлено такі **завдання**:

1) виділити з предметної області ключові концепти, від яких залежить точність визначення досліджуваного поняття; 2) проаналізувати значення понять близьких за змістом з конструктивною конфліктністю; 3) виявити сутність та сконструювати дефініцію «конструктивна конфліктність».

3. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Суттєвим моментом операціоналізації поняття «конструктивна конфліктність» є акцент на позитивному, прагматичному аспекті конфліктності, що сприяє соціальній сміливості, здатності впевнено ставити проблеми, а не уникати їх [4], [15], [18].

Серед «класиків» конфліктології варто зазначити роботу Л. Козера «Функції соціального конфлікту» (1956 р.), у якій він описав творчий потенціал конфлікту та його позитивні функції, що створили наукові

передумови для розвитку конструктивної конфліктності. За Л. Козером [19], одна з позитивних функцій полягає в її здатності розрядити і зняти напругу між антагоністами, накопичення якої лише загострює їхні відносини. Крім того, потенційно позитивні функції групових конфліктів можуть бути, на його думку, пов'язані з тим, що конфлікт зумовлює встановлення чіткіших меж між групами, формування точних централізованих структур, відповідальних за прийняття рішення, зміцнення внутрішньої єдності, посилення нормативності поведінки.

Збагачення наукових знань щодо розуміння природи конструктивної конфліктності здійснив М. Дойч [20], досліджуючи моделі кооперативної та конкурентної поведінки. Кооперативну поведінку М. Дойч характеризував, як спрямовану на розуміння і зацікавленість в успішному вирішенні проблеми для учасників конфлікту. За такого підходу у взаємовідносинах домінують дружелюбність, позитивні установки, готовність до розуміння. За конкурентної поведінки, навпаки, панує атмосфера недовіри, підозрілості, відчуження, а то й ворожості, сформовані негативні установки у стосунках [15].

Розгорнуте розуміння конструктивної конфліктності подано в роботі зарубіжних дослідників. Walton [21], Scott [22], Peter [23] розуміли її крізь призму набуття нового сенсу в конфліктній ситуації. Цей унікальний досвід уможливорює не лише здійснювати рефлексивний аналіз думок і почуттів учасників конфлікту, але й оперативно обирати найкращий стиль для кожної ситуації з урахуванням психологічних особливостей учасників конфлікту, набувати мотивації щодо засвоєння нових способів реагування та позитивної установки на успішне вирішення конфлікту.

Вагомий внесок у розуміння сутності, етимології, генези та механізмів конструктивної конфліктності зроблено в межах наукової школи під керівництвом М. Кашапова [4]. У ході тривалих емпіричних розвідок та теоретичного аналізу, дослідник підійшов до розуміння конструктивної конфліктності як особливої здатності, що дозволяє людині бути успішною в конфліктних ситуаціях і трансформувати будь-яке протиріччя у позитивне русло.

Оригінальний підхід до розуміння конструктивної конфліктності продемонстровано у працях І. Серафімович [24].

Щонайперше, конструктивна конфліктність нею розуміється як один із видів реалізації на практиці конфліктної компетентності, ступень прояву якої залежить від умов, що формують спрямованість тієї або іншої спеціальності. По-друге, вона розглядає її як один із видів творчого підходу до вирішення конфліктів, за рахунок актуалізації здатності переконструювання проблеми в нову можливість, уміння і прагнення

отримати максимальну користь із конкретної ситуації. І, нарешті, основу конструктивної конфліктності утворює суперечлива єдність у структурі особистості, що є передумовою творчих, надситуативних рішень.

Цим методологічним настановам суголосна позиція Г. Ложкіна [16], який зазначає, що загальний синонімічний ряд поняття «конструктивна конфліктність» включає конфліктну культуру, конфліктну (конфліктологічну) компетентність, конфліктостійкість та конфліктну готовність. До того ж він зазначає, що вони є нетрадиційними синонімами, зафіксованими в словниках синонімів. Інакше кажучи, це квазісиноніми, ситуативні або мовні, оскільки мають певні семантичні зв'язки та близькість.

Вважаємо, що змістовий аналіз дефініцій, які мають семантичну схожість значно розширить горизонти для розуміння, а отже чіткої операціоналізації поняття «конструктивна конфліктність».

Родинні поняття, що мають науковий інтерес, з точки зору нашого дослідження трактуються наступним чином.

Конфліктологічна культура особистості – це інтегративна якість, що ґрунтується на екзистенційно-гуманістичних цінностях та містить культуру мислення, культуру почуттів, комунікативну та поведінкову культуру, і виявляється в оптимальних стратегіях взаємодії у конфлікті, які забезпечують конструктивне вирішення проблеми. Конфліктологічна культура особистості, на думку О. Щербакової [25], репрезентує собою вищий рівень конфліктологічної підготовки людини, яка, в свою чергу включає також рівні конфліктологічної освіченості та конфліктологічної компетентності.

Конфліктологічна освіченість – це базовий рівень конфліктологічної підготовки, що проявляється у життєво-інтуїтивному, а також вербалізованому досвіді, міфологічній свідомості людини та уможливорює конструктивне вирішення проблем і суперечностей без особливого усвідомлення механізмів, які лежать в їх основі.

Конфліктологічна компетентність розглядається як вид соціально-психологічної компетентності [3], що містить у собі такі складові: розуміння природи суперечок і конфліктів між людьми; формування конструктивного ставлення до конфліктів; володіння навичками безконфліктного спілкування в складних ситуаціях; вміння оцінювати і пояснювати проблемні ситуації які можуть виникати; наявність навиків управління конфліктними явищами; вміння передбачити можливі наслідки конфліктів; наявність навиків усунення негативних наслідків конфліктів [8, с. 491]. Зазначимо також, що конфліктологічна компетентність у працях сучасних дослідників має чимало варіантів своєї структурної організації. Проте, більшість з них розглядають її

як сукупність гностичного, регулятивного (конструктивного), проєктувального, рефлексивно-статусного, комунікативного і нормативного компонентів.

Невід'ємною рисою конфліктологічної компетентності є конфліктологічна готовність, яка визначена як сукупність сформованих здібностей і властивостей особистості, що забезпечують успішне вирішення конфліктологічних завдань. До показників сформованості конфліктологічної готовності А. Міт'яєва [26] віднесла: 1) оптимальний вибір особистістю конфліктної стратегії; 2) самокерування емоційним станом в конфліктній ситуації; 3) здатність впливати на учасників конфлікту за рахунок рефлексивного самовизначення на основі конструктивної конфліктної позиції.

Із моделі зрозуміло, що конфліктологічна готовність містить також конструктивну конфліктну позицію особистості, що віддзеркалює систему стосунків і оцінок конфліктологічного досвіду, конфліктної реальності і перспектив, які визначають її спрямованість конфліктних дій. Ключове значення для конструктивної конфліктної позиції мають ціннісні орієнтації і професійні цілі в конфлікті, які впливають і на динамічні, і структурні його характеристики.

Маємо зазначити, що невід'ємним елементом конфліктологічної компетентності є конфліктостійкість особистості, яка розглядається як здатність адекватно і безконфліктно вирішувати проблеми соціальної взаємодії [2].

Безперечно, що будь-який перелік складових компонентів буде неповним, оскільки дослідження, які стрімко накопичуються в цій сфері, демонструють, що на конфліктостійкість можуть впливати найрізноманітніші психологічні характеристики – від особистостей емоційно-вольової сфери до морально-етичних рис.

4. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Згідно з метою статті передбачено такі теоретичні методи, як: аналіз наукових джерел, узагальнення проаналізованої літератури та її систематизація; виокремлення базових положень, на яких ґрунтується дослідження; визначення ключових понять: «конфліктність», «конструктивна конфліктність», «конфліктна культура», «конфліктна компетентність», «конфліктостійкість», «конфліктна готовність», розкриття їхньої структури, функцій, взаємозв'язку та взаємообумовленості; формулювання висновків.

5. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Аналіз категорійного ряду родових дефініцій поняття «конструктивна конфліктність» дозволяє зробити висновок про те, що у

науковому знанні накопичено розлогий матеріал із розуміння семантично близьких конструктів, а отже назріла можливість побудови цілісного уявлення про сутність досліджуваного феномену.

Конструктивну конфліктність варто розглядати у «вузькому» та «широкому» значенні відповідно застосовуючи два методологічних підходів до її вивчення. У першому розумінні, позначимо його як «вузьке», конструктивну конфліктність будемо розглядати як елементарне, однокомпонентне явище, що має реалізацію в позитивному налаштуванні на успішне вирішення конфлікту. За такого розуміння розглядати структуру конструктивної конфліктності немає жодного сенсу, бо вона тут виступає елементарним явищем. У ньому не змішані інші самостійні психологічні феномени, наприклад: цінності, мотивації, когнітивні, емоційні, вольові процеси або будь-які інші психологічні характеристики.

«Широке» розуміння конструктивної конфліктності створює принципово інші методологічні засади для її операціоналізації. За такого підходу будь-які індивідуально-психологічні характеристики особистості, що пов'язані зі здатністю і готовністю людини попереджати і вирішувати конфлікти, залучені у структуру цього гіпотетичного конструкту.

У межах означеного підходу видається можливим розуміння конструктивної конфліктності як інтегративної здатності особистості до розгорнутої категоризації предмету конфлікту, рефлексії його наслідків, генерування нових сенсів у конфліктній ситуації, трансформації будь-якого протиріччя в позитивне русло, контекстуального визначення ефективної стратегії поведінки.

Використання терміна інтегративна здатність не є випадковим, оскільки наголошує на тому, що цей конструкт вміщує в собі цілі системи взаємозв'язаних здатностей-елементів. Однією із таких здатностей є розгорнута категоризація предмету конфлікту, адже вона дозволяє надати сприйнятій конфліктній ситуації впорядкованого характеру, дозволяє систематизувати власні спостереження і побачити в них схожість одних явищ на протигагу відмінностей інших. Здійснюючи категоризацію конфлікту, особистість поєднує різноманітну палітру своїх відчуттів і об'єктивне багатоманіття конфліктогенів, їхніх типів та видів у певні рубрики. Стикаючись із конфліктною ситуацією особистість насамперед намагається зарахувати її до певного типу, про який вона має відносно чіткі уявлення. Прагнення особистості до категоризації ситуації обумовлено бажанням зменшити дискомфорт від почуття невизначеності. Пізнання предмету конфлікту, його осмислення відбувається шляхом встановлення загальних рис при співставленні минулого й нового конфліктного досвіду.

Здатність до рефлексії уможлиблює не лише реконструкцію і виявлення причин та наслідків конфлікту, але й усвідомлення, аналіз, критичне осмислення власної поведінки і спілкування, відображення ієрархічних відносин [27].

Враховуючи особливості тлумачення конструктивної конфліктності необхідно конкретизувати зміст здатності до генерування нових сенсів в конфліктній ситуації. На думку М.Тевосян [28] будь-яка конфліктна ситуація репрезентує собою певний процесуальний комплекс, утворений із процесів переорганізації діяльності у зв'язку з новими обставинами, оформленнями нових предметів діяльності для їхнього перетворення, мобілізації ресурсів оволодіння ситуацією. Саме тому Б.Хасан [29] визначає конфлікт як стимул, що вимагає творчої реакції, який зумовлює формування нових рис особистості [29]. Побудова нового засобу, що перетворює ситуацію, і відкриття для себе саме цієї здатності, згідно міркувань Б.Ельконіна [30], є тією умовою за якою в конфлікті у процесі його вираження здійснюється творчий акт. Процес творення позбавляє мислення стереотипів, спрямовуючи його на пошук нових сенсів, генерацію нових образів та ідей. Інакше кажучи, пошук нового змісту, переструктурування ситуації відбувається за рахунок творчого мислення. Емпіричне дослідження творчих особистостей мислення в свою чергу дозволить підійти продуктивно до подолання конфліктної ситуації, виявляючи потенціал конструктивної конфліктності.

До дієвого емпіричного індикатору конструктивної конфліктності зараховано здатність до трансформації будь-якого протиріччя в позитивний бік. На існування такого індикатору вказують чимало дослідників [4], [24], [29]. Аналіз показав, що існують три варіанти усунення протиріччя – припинення, вирішення і трансформація. Кожний варіант вирізняє не лише відмінна концептуальна основа конфлікту, але й специфічний вид втручання.

Теоретики школи припинення і врегулювання конфліктів розглядають усунення протиріч з позиції застосування сили, внаслідок існуючих відмінностей в цінностях та інтересах всередині груп і між ними. На думку, Х. Майалла, вирішити такі конфлікти неможливо: у кращому разі їх можна регулювати або стримувати [31].

На противагу цьому, теоретики школи вирішення конфліктів, відкидають їх розгляд з точки зору силової політики, стверджуючи, що якщо допомогти учасникам конфлікту вивчити, проаналізувати, поставити під сумнів власні позиції і інтереси, з'явиться шанс вийти за межі конфлікту. Задля вирішення конфліктів на перший план виходить втручання компетентних, але не наділених владою третіх сторін, які

неофіційно працюють зі сторонами конфлікту, щоб допомогти їм по новому поглянути на нього і почати будувати нові взаємовідносини. Вирішення конфліктів допомагає сторонам перейти від «нульового» результату, тобто деструктивної моделі, до конструктивного вирішення. Основні зусилля представники школи вирішення конфлікту спрямовують на розробку ефективних, привабливих для всіх учасників способів його вирішення [31].

Теоретики школи трансформації конфліктів, вважають, що переформатування позицій та пошук взаємовигідних рішень не є достатнім для позитивного вирішення конфліктної ситуації. Структура сторін конфлікту та їхні стосунки відображають конфліктність взаємовідносин, які виходять за межі будь-якої локальної ситуації. Саме тому їхня трансформація, тобто процес перетворення взаємовідносин, інтересів, дискурсів є надзвичайно необхідною. Трансформація конфліктів повинна включати повагу і підтримку людських та культурних ресурсів, що наявні в конкретній ситуації [32]. Згідно Р. В'ярюнена, трансформація може відбуватися: а) по лінії внутрішніх змін сторін конфлікту; б) видозміни проблем, у зв'язку з якими виник конфлікт; в) зміни норм або правил, встановлених у конфлікті; г) трансформації всієї структури взаємовідносин [33].

Динаміка трансформації протиріч у позитивне русло залежить від здатності особистості йти на конструктивний компроміс, на приглушення актуальності проблем, що викликали конфлікт, розгрупування або групування проблем, зміну точок зору, зміну намірів, зміну жестів.

В якості емпіричного індикатору конструктивної конфліктності, який доступний для спостереження і виміру, виступає здатність до контекстуального вибору ефективної стратегії поведінки [25]. На важливість внутрішнього і зовнішнього контексту в пізнанні будь-якого психічного явища та «культурного продукту» вказують чимало дослідників. Зокрема, К. Платонов [1], С. Рубінштейн [34], Ф. Василюк [35] у своїх дослідженнях фіксували вплив контексту на перебіг діяльності і поведінки. Стиль, або стратегія, поведінки в конфлікті більшість дослідників розуміє як набір дій конфліктуючих сторін, що забезпечує «інтерпретаційну рамку» для розуміння намірів, мотивів і дій один одного.

Стикаючись із новою конфліктною ситуацією, вирішуючи певні протиріччя, особистість репрезентує сукупність внутрішніх умов, які опосередковані зовнішніми вимогами. Отже, важливим предиктором, що впливає на вибір стратегії поведінки в конфлікті є контекст, без врахування якого здійснити аналіз її адекватності і ефективності

неможливо. Обрана в свою чергу особистістю стратегія дозволить виявити конфліктність та її конструктивність.

6. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

За результатами проведеного дослідження встановлено, що рух за лінією теоретичної операціоналізації поняття «конструктивна конфліктність» доцільно розпочати з методології, а не з конкретної теорії. Методологічним підґрунтям для визначення такого гіпотетичного конструкту як «конструктивна конфліктність» обрано поняття «конфліктність».

Суттєвим моментом операціоналізації поняття «конструктивна конфліктність» є акцент на позитивному, прагматичному аспекті конфліктності, що сприяє соціальній сміливості, здатності впевнено та аргументовано вирішувати протиріччя. Змістовий аналіз дефініцій, які мають семантичну схожість уможливив розширити горизонти для розуміння, а отже чіткої операціоналізації поняття «конструктивна конфліктність».

Здійснений аналіз дозволив з'ясувати вузлові аспекти дослідження проблеми конструктивної конфліктності. Теоретична операціоналізація поняття «конструктивна конфліктність» уможливила розуміння її як інтегративної здатності особистості до розгорнутої категоризації предмета конфлікту і рефлексії його наслідків, генерування нових сенсів в конфліктній ситуації, трансформації будь-якого протиріччя в позитивне русло, контекстуального визначення ефективної стратегії поведінки.

Перспективи подальших досліджень полягають у емпіричній операціоналізації поняття «конструктивна конфліктність» та визначенні емпірично реєстрованих ознак (індикаторів, показників), які були б пов'язані з вихідною змінною і слугували засобом її вимірювання.

7. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] К. К. Платонов, *Мои личные встречи на великой дороге жизни (воспоминания старого психолога)*; А. Д. Глоточкина, А. Л. Журавлева, В. А. Кольцовой та В. Н. Лоскутова, Ред. Москва, Россия: Ин-т психологии РАН, 2005.
- [2] Н. В. Гришина, *Психология конфликта*. Санкт-Петербург, Россия: Питер, 2008.
- [3] Л. А. Петровская, *К вопросу о природе конфликтной компетентности*. Москва: Москов. гос. ун-т, 2007.
- [4] М. М. Кашапов, «Событийность мышления как ресурс конструктивной конфликтности личности»; *Психология конструктивной конфликтности*

- личности; А. В. Карпова и М. М. Кашапова, Ред.; Ярославль, Россия: Индиго, 2013, с. 44–63.
- [5] В. Е. Клочко, О. М. Краснорядцева, «Особенности операционализации понятия "инновационный потенциал личности"», *Вестник Томского гос. ун-та*, № 339, с. 151–154, 2010. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://vital.lib.tsu.ru/vital/access/manager/Repository/vtls:000448730>
- [6] Т. В. Дуткевич, «Психологічний зміст поняття конфліктності», *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка*, № 20, с. 192–200, 2013.
- [7] Т. В. Черняева, *Конфликтность как учебно-важное качество студентов*. Ярославль, Россия: Канцлер, 2007.
- [8] А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов, *Конфликтология*. Санкт-Петербург, Россия: Питер, 2013.
- [9] В. І. Ілійчук, *Саморегуляція підлітків у подоланні конфліктної поведінки*. Київ, Україна: ЛИБІДЬ, 1996.
- [10] В. А. Лабунская, Ю. А. Менджерицкая та Е. Д. Бреус, *Психология затрудненного общения*. Москва, Россия: Академия, 2001.
- [11] Г. В. Ложкін, та Н. Ю. Воляннюк, «Психологія конфліктної взаємодії у військовому колективі», *Вісник Національної академії оборони України*, № 3(7), с. 64–68, 2008.
- [12] Г. Г. Бекмаганбетова, «К вопросу о формировании конфликтной компетентности в младшем школьном возрасте», *Начальная школа плюс До и После*, № 4, с. 83–85, 2009.
- [13] Н. А. Дзараева, «Воспитание дисциплинированности у студентов 1–2 курсов медицинского вуза в педагогическом процессе как фактор формирования их конфликтной компетентности», дис. канд. наук. Пермь, 2003.
- [14] О. Н. Лукашенок, *Конфликтологический этюд для учителя*. Москва, Россия: Рос. пед. агентство, 1998.
- [15] M. Deutsch, *Constructive Conflict Management for the World Today*. 2011. doi:10.1007/978-1-4419-9994-8_13.
- [16] Г. В. Ложкін, та Н. І. Пов'якель, *Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика*. Київ, Україна: Професіонал, 2007.
- [17] Н. И. Леонов, *Влияние субъективных факторов на разрешение конфликтных ситуаций*. Москва, Россия: Барма, 2003.
- [18] N. I. Leonov, M. M. Glavatskikh, *Changing the image of a conflict situation while training school students in mediation skills*. 2017. doi:10.11621/pir.2017.0211.
- [19] Л. А. Козер, *Функции социального конфликта*. Москва, Россия: Идея-Пресс, Дом интеллектуал, 2000.

- [20] М. Дойч, *Разрешение конфликта (конструктивные и деструктивные процессы)*. Москва, Россия: Изд. Москов. психолого-социального ин-та, 2005.
- [21] R. E. Walton, *Managing Conflict*. New York, USA: Addison-Wesley, 1987.
- [22] J. Scott, *Social network analysis: a handbook*. Sage Publications, Inc. 1991.
- [23] T. Peter Coleman, *Constructive Conflict Resolution and Sustainable Peace*. 2012. doi:10.1007/978-1-4614-3555-6_3.
- [24] И. В. Серафимович, та И. Н. Саидова, «Особенности прогнозирования и стратегии поведения в проблемных, конфликтных и стрессовых ситуациях как показатель психологической компетентности у медицинских работников (на примере медсестёр)», *Ярославский психологический вестник*, № 15, с. 150–157, 2005.
- [25] О. И. Щербакова, *Контексты в конфликтологии*. Москва, Россия: МГТУ им. М. А. Шолохова, 2003.
- [26] А. М. Митяева, *Конфликтологическая компетентность будущего специалиста как предмет научного исследования*. Орел, Россия: Орлов. гос. ун-т им. И. С. Тургенева, 2012.
- [27] А. В. Карпов, «Рефлексивность как психическое свойство и методика ее диагностики», *Психологический журнал*, № 24(5), с. 45–57, 2003.
- [28] М. Тевосян, «Творческое мышление в конфликтной ситуации», *Wisdom, cyberleninka*, 2014. [Электронный ресурс]. Доступно: <https://cyberleninka.ru/article/n/tvorcheskoe-myshlenie-v-konfliktnoy-situatsii/viewer>
- [29] Б. И. Хасан, *Психотехника конфликта и конфликтная компетентность*. Красноярск, Россия: ФМЗ, 2003.
- [30] Б. Д. Эльконин, *Идентичность, потенциал, и перспектива человека в реальности образования*. Москва, Россия, 2006.
- [31] Х. Майалла, *Трансформация конфликтов: комплексная задача*, *Berghof Foundation*, 2007. [Электронный ресурс]. Доступно: https://www.berghof-foundation.org/fileadmin/Eds.aktion/Publications/Handbook/Articles/russian_miall_handbook.pdf
- [32] J. P. Lederach, *Preparing for Peace: Conflict Transformation Across Cultures*. New York, USA: Syracuse, 1995.
- [33] R. Vȧyrynen, *To Settle or to Transform? Perspectives on the Resolution of National and International Conflicts . New Directions in Conflict Theory: Conflict Resolution and Conflict Transformation*. London, United Kingdom: Sage, 1991.
- [34] С. Л. Рубинштейн, *Основы общей психологии*. Санкт-Петербург, Россия: Питер, 2004.

- [35] Ф. Е. Василюк, *Переживание и молитва (опыт общепсихологического исследования)*. Москва, Россия: Смысл, 2005.

THEORETICAL OPERATIONALIZATION OF THE CONCEPT «CONSTRUCTIVE CONFLICT» OF PERSONALITY

Bohdan Bortun,

Lecturer of the Department of Psychology and Pedagogy,
National Technical University of Ukraine

«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute».

Kyiv, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0882-6432>

bortun.bohdan@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the analysis of the methodological bases of the procedure of theoretical operationalization of the concept of «constructive conflict» of the individual and to the identification of its important empirical indicators, which are understandable for observation and measurement. The operationalization of the concept of «constructive conflict» is aimed to find empirical evidence of the existence of this phrase and the consistent filling of its theoretical content and essence. It is revealed that conflict is an essential property of the personality, which is in a kind of emotional attraction to the periodic dramatization of relationships and the strengthening of interpersonal tension. Conflict like any social phenomenon, should be viewed through the prism of a dichotomous, polar character. In relation to conflict, we can distinguish two poles: on the one hand, it is a destructive conflict, and on the other, it is a constructive conflict. Numerous studies related to conflict problems «feed» mainly internal prerequisites and manifestations of destructive conflict. It is found that there is still no single research approach to the interpretation of the concept of «constructive conflict», which does not have clear boundaries and definitions. It is advisable to start the movement along the line of operationalization of the phenomenon with methodology, which not only realizes its own explanatory potential with a specific theory, but also limits thinking of the researcher with the initial axiomatics. The methodological basis for defining such a hypothetical construct as «constructive conflict» is the concept of «conflict». An essential element of operationalization of «constructive conflict» concept is the emphasis on the positive, pragmatic aspect of conflict, which promotes social courage, the ability to confidently and reasonably resolve contradictions. A profound analysis of definitions that have semantic similarity has greatly broadened the horizons for understanding, and

hence the clear operationalization of the concept of «constructive conflict». The analysis made it possible to find out the key aspects of the study of the problem of structural conflict. Operationalization of the concept of «constructive conflict» made it possible to understand it as an integrative ability of the individual to comprehensively categorize the subject of the conflict and reflect its consequences. «Constructive conflict» concept operationalization generates new meanings in the conflict situation, transforms any contradiction towards positive direction and contextually defines effective behavior strategy.

Keywords: conflict; theoretical operationalization; empirical indicators; constructive conflict; integrative ability.

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ОПЕРАЦИОНАЛИЗАЦИЯ ПОНЯТИЯ КОНСТРУКТИВНАЯ КОНФЛИКТНОСТЬ ЛИЧНОСТИ

Бортун Богдан Александрович,

преподаватель кафедры психологии и педагогики,

Национального технического университета Украины

«Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского».

Киев, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0882-6432>

bortun.bohdan@gmail.com

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению методологических основ процедуры теоретической операционализации понятия «конструктивная конфликтность» личности, выявлению важных эмпирических индикаторов, понятных для наблюдения и измерения. Операционализация понятия «конструктивная конфликтность» направлена на поиск сущности и выявление эмпирических доказательств существования этого словосочетания и последовательное наполнение его теоретическим содержанием. Движение по линии операционализации феномена начато с методологии, а не с конкретной теории, которая способна не только реализовать свой объяснительный потенциал, но и ограничить мышление исследователя исходной аксиоматикой. Методологической основой для определения понятия «конструктивная конфликтность» выступает феномен конфликтности. Выявлено, что конфликтность является неотъемлемым свойством личности, которое проявляется в своеобразном эмоциональном тяготении к периодической драматизации отношений и усилению межличностного напряжения. Конфликтность, как любое конфликтное явление, следует рассматривать сквозь призму дихотомического, полярного характера.

По отношению к конфликтности можно выделить два полюса, с одной стороны это деструктивная, а с другой конструктивная конфликтность. Многочисленные исследования, связанные с проблемами конфликта, «подпитывают» в основном внутренние предпосылки и проявления деструктивной конфликтности. Установлено, что до сих пор не существует единого исследовательского подхода к толкованию понятия «конструктивная конфликтность», которое не имеет четких границ и определений. Существенным моментом операционализации понятия «конструктивная конфликтность» является акцент на положительном прагматическом аспекте конфликтности, что способствует социальной смелости, способности уверенно и аргументировано снимать и разрешать противоречия. Содержательный анализ дефиниций, которые имеют семантическое сходство позволил значительно расширить горизонты для понимания, а значит четкой операционализации понятия «конструктивная конфликтность». Анализ позволил выяснить узловые аспекты исследования проблемы конструктивной конфликтности. Операционализация понятия «конструктивная конфликтность» сделала возможным понимание ее как интегративной способности личности к развернутой категоризации предмета конфликта и рефлексии его последствий, генерированию новых смыслов в конфликтной ситуации, трансформации любого противоречия в позитивное русло, контекстуального определения эффективной стратегии поведения.

Ключевые слова: конфликтность; теоретическая операционализация; эмпирические индикаторы; конструктивная конфликтность; интегративная способность.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] K. K. Platonov, *Moi lichnye vstrechi na velikoj doroge zhizni (vospominaniya starogo psihologa)*; A. D. Glotchkina, A. L. Zhuravleva, V. A. Kol'covoj ta V. N. Loskutova, Red. Moskva, Rossiya: In-t psihologii RAN, 2005.
- [2] N. V. Grishina, *Psihologiya konflikta*. Sankt-Peterburg, Rossiya: Piter, 2008.
- [3] L. A. Petrovskaya, *K voprosu o prirode konfliktnoj kompetentnosti*. Moskva: Moskov. gos. un-t, 2007.
- [4] M. M. Kashapov, «Sobytiynost' myshleniya kak resurs konstruktivnoj konfliktnosti lichnosti»; *Psihologiya konstruktivnoj konfliktnosti lichnosti*; A. V. Karpova i M. M. Kashapova, Red.; YAroslavl', Rossiya: Indigo, 2013, s. 44–63.
- [5] V. E. Klochko, O. M. Krasnoryadceva, «Osobennosti operacionalizacii ponyatiya "innovacionnyj potencial lichnosti"», *Vestnik Tomskogo gos. un-*

- ta, № 339, s. 151–154, 2010. [Elektronnyj resurs]. Dostupno: <http://vital.lib.tsu.ru/vital/access/manager/Repository/vtls:000448730>
- [6] T. V. Dutkevych, «Psykhologichnyi зміst poniattia konfliktnosti», Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho nats. un-tu imeni Ivana Ohienka, № 20, s. 192–200, 2013.
- [7] T. V. Chernyaeva, Konfliktnost' kak uchebno-vazhnoe kachestvo studentov. YAroslavl', Rossiya: Kancler, 2007.
- [8] A. YA. Ancupov, A. I. SHipilov, Konfliktologiya. Sankt-Peterburg, Rossiya: Piter, 2013.
- [9] V. I. Iliichuk, Samorehuliatsiia pidlitkiv u podolanni konfliktnoi povedinky. Kyiv, Ukraina: LYBID, 1996.
- [10] V. A. Labunskaya, YU. A. Mendzherickaya ta E. D. Breus, Psihologiya zatrudnennogo obshcheniya. Moskva, Rossiya: Akademiya, 2001.
- [11] H. V. Lozhkin, ta N. Yu. Volianiuk, «Psykhologhiia konfliktnoi vzaiemodii u viiskovomu kolektyvi», Visnyk Natsionalnoi akademii oborony Ukrainy, № 3(7), s. 64–68, 2008.
- [12] G. G. Bekmaganbetova, «K voprosu o formirovanii konfliktnoj kompetentnosti v mladshem shkol'nom vozraste», Nachal'naya shkola plus Do i Posle, № 4, s. 83–85, 2009.
- [13] N. A. Dzaraeva, «Vospitanie disciplinirovannosti u studentov 1–2 kursov medicinskogo vuza v pedagogicheskom processe kak faktor formirovaniya ih konfliktnoj kompetentnosti», dis. kand. nauk. Perm', 2003.
- [14] O. N. Lukashonok, Konfliktologicheskij etyud dlya uchitelya. Moskva, Rossiya: Ros. ped. agentstvo, 1998.
- [15] M. Deutsch, Constructive Conflict Management for the World Today. 2011. doi:10.1007/978-1-4419-9994-8_13.
- [16] H. V. Lozhkin, ta N. I. Poviakel, Psykhologhiia konfliktu: teoriia i suchasna praktyka. Kyiv, Ukraina: Profesional, 2007.
- [17] N. I. Leonov, Vliyanie sub"ektivnyh faktorov na razreshenie konfliktnyh situacij. Moskva, Rossiya: Barma, 2003.
- [18] N. I. Leonov, M. M. Glavatskikh, Changing the image of a conflict situation while training school students in mediation skills. 2017. doi:10.11621/pir.2017.0211.
- [19] L. A. Kozer, Funkcii social'nogo konflikta. Moskva, Rossiya: Ideya-Press, Dom intellektual, 2000.
- [20] M. Dojch, Razreshenie konflikta (konstruktivnye i destruktivnye processy). Moskva, Rossiya: Izd. Moskov. psihologo-social'nogo in-ta, 2005.
- [21] R. E. Walton, Managing Conflict. New York, USA: Addison-Wesley, 1987.
- [22] J. Scott, Social network analysis: a handbook. Sage Publications, Inc. 1991.
- [23] T. Peter Coleman, Constructive Conflict Resolution and Sustainable Peace. 2012. doi:10.1007/978-1-4614-3555-6_3.

- [24] I. V. Serafimovich, ta I. N. Saidova, «Osobennosti prognozirovaniya i strategii povedeniya v problemnyh, konfliktnykh i stressovykh situatsiyah kak pokazatel' psihologicheskoy kompetentnosti u medicinskih rabotnikov (na primere medsestyor)», YAroslavskij psihologicheskij vestnik, № 15, s. 150–157, 2005.
- [25] O. I. SHCHerbakova, Konteksty v konfliktologii. Moskva, Rossiya: MGTU im. M. A. SHolohova, 2003.
- [26] A. M. Mityaeva, Konfliktologicheskaya kompetentnost' budushchego specialista kak predmet nauchnogo issledovaniya. Orel, Rossiya: Orlov. gos. un-t im. I. S. Turgeneva, 2012.
- [27] A. V. Karpov, «Refleksivnost' kak psihicheskoe svojstvo i metodika ee diagnostiki», Psihologicheskij zhurnal, № 24(5), s. 45–57, 2003.
- [28] M. Tevosyan, «Tvorcheskoe myshlenie v konfliktnoy situatsii», Wisdom, cyberleninka, 2014. [Elektronnyj resurs]. Dostupno: <https://cyberleninka.ru/article/n/tvorcheskoe-myshlenie-v-konfliktnoy-situatsii/viewer>
- [29] B. I. Hasan, Psihotekhnika konflikta i konfliktnaya kompetentnost'. Krasnoyarsk, Rossiya: FMZ, 2003.
- [30] B. D. El'konin, Identichnost', potencial, i perspektiva cheloveka v real'nosti obrazovaniya. Moskva, Rossiya, 2006.
- [31] H. Majalla, Transformaciya konfliktov: kompleksnaya zadacha, Berghof Foundation, 2007. [Elektronnyj resurs]. Dostupno: https://www.berghof-foundation.org/fileadmin/Eds.aktion/Publications/Handbook/Articles/russian_miall_handbook.pdf
- [32] J. P. Lederach, Preparing for Peace: Conflict Transformation Across Cultures. New York, USA: Syracuse, 1995.
- [33] R. Vaärynen, To Settle or to Transform? Perspectives on the Resolution of National and International Conflicts . New Directions in Conflict Theory: Conflict Resolution and Conflict Transformation. London, United Kingdom: Sage, 1991.
- [34] S. L. Rubinshtejn, Osnovy obshchej psihologii. Sankt-Peterburg, Rossiya: Piter, 2004.
- [35] F. E. Vasilyuk, Perezhivanie i molitva (opyt obshchepsihologicheskogo issledovaniya). Moskva, Rossiya: Smysl, 2005.

*Стаття надійшла до редакції
05 квітня 2020 року*